

ІСТОРИЧНІ НАУКИ

УДК 94 (477)(092)

Гаврилюк М.О.

МИХАЙЛО ДРАГОМАНОВ ЯК ІСТОРИК

На основі багатьох статей та власних досліджень Михайла Петровича Драгоманова ми можемо зробити висновок про нього: людина-універсалій. Мікроісторія родини Косачів-історія науков-літературних векторів розвитку. Дана стаття дає змогу визначити історичні межі, в яких він постає перед нами як фахівець, спеціаліст. Визначаємо методологічний апарат, що пропонує нам Драгоманов, а також наукові можливості всесвітньої та історії України.

Ключові слова: Драгоманов, історія України, всесвітня історія, вчитель, методологія

Михайло Петрович Драгоманов відомий нам з різних сторін. Він був і залишається науковцем-універсалом, оскільки використовує полідисциплінарний підхід у вивченні, дослідженні українського простору. Нашим завданням є прослідкувати фактори, що вплинули на формування історичної системи поглядів, які Михайло Петрович зумів подати у своїх доробках. Михайло Петрович з'явився на світ 30 вересня 1841 року у містечку Гадяч, що на Полтавщині. Батько - Петро Драгоманов був освіченою людиною. Він був зацікавлений літературним процесом, тому надавав велику увагу друкуванню прозових та віршових творів. Вони були помітні у петербурзьких часописах. Також Драгоманов - старший займався перекладом. Батьки стали доволі помітними фігурами, що вплинули на розвиток сина. Нащадки козацької старшини, виховані за моральними принципами «довгого» ХІХ століття, люди змогли поставити акценти на педантичності Михайла. «Я надто зобов'язаний своєму батьку, який розвив у мені інтелектуальні інтереси, з яким у мене не було морального розладу і боротьби...» — писав згодом Михайло Петрович[1].

Особливим моментом у сімейних витоках є вектор «генетичних» здібностей, або ж схильностей до тих, або інших наук. «Сімейна антропологія», генеза-ключ до витлумачення багатьох понять, що згодом відображуються у діяльності історичної персоналії. Сама родина Драгоманових стверджувала, що походить від Драгомана- грека, що, нібито, перебував на службі у Богдана Хмельницького. Сестра Драгоманова - Олена Пчілка пояснювала це так: «Як звісно, слово “драгоман” і в нашій мові здавен мало значення назви загальної, а не імені власного [...]; слово це по своєму первісному змісту означає — перекладач; можливо, що означало воно взагалі назву якогось урядовця при чужоземній державі, а як і український уряд мав різні взаємини з урядами чужоземними, то й при уряді гетьманському були драгоmani — перекладачі або й взагалі люди причетні до якоїсь місії, посольства». Тобто поняття «деталізації» у справах і виконанні посадових обов'язків ми бачимо у «крові». Те, що оточує нас - витворює і наше я. Тому і не дивно, що ментально-психологічні особливості постаті Михайла Петровича виявилися саме так. Здатність до письма, до творення власних творів характеризує предків Драгоманова і підводить нас аж до ХІV століття[2].

Окремо ми говоримо і про батька. Родичка Михайла - Ольга Драгоманова вказує на сфери діяльності батька - Петра. «Знав добре чужі мови, містив переклади старих французьких романтиків, таких як Лямартін, Шатобріан, Леконт-де-Ліль» [5]. Спираючись на мемуаристику, ми виокремлюємо, що в Петра Драгоманова були цілі зшитки «...з виписками відомостей юридичних, історичних, спостережень славетних мандрівців. Були й записи етнографічні, власне, збірники народних українських пісень». Це вказує нам те, що батько цікавився історичними джерелами, іншомовним середовищем, а отже — інтегрувався у тогочасне освітнє середовище у приватному порядку. Не потребуючи розголосу всезагального, але використовуючи всі набуті знання для саморозвитку, самоосвіти. Бесумнівно, що така «інтегрованість» у тогочасну освітню - наукову сферу не могла не впливати на стан обізнаності у власній сім'ї. Також вищенаведений фактаж дає змогу зробити висновок, що Петро Драгоманов давав вектори для розвитку дітям, а вони обирали, який саме з них є прийнятним для їх розумового я. Це ознака - життєво-педагогічної освіченості, що свідчить про гарне виховання і дбання про своїх дітей[6].

У 1853 р. Михайло вступив до полтавської гімназії, де інтенсивно вивчав латинську мову, римську історію, з захопленням читав Гомера. Великий вплив на вченого здійснили педагоги, що викладали у вищезгаданому навчальному закладі. Корисний тиск на вибір професії історика та педагога здійснило декілька ключових постатей, що працювали з молодим Драгомановим в період від 1853-1859 рр.: Казимир Полевич, О. В. Стронін, та епізодично - Михайло Павлович Стеблін[8, 9].

Через призму своїх викладачів, Михайло Петрович відкрив цілий історико-педагогічний всесвіт, що допоміг вирізняти на кого йому рівнятися, чи відмовитися слідувати прикладу. Першим із спогадів Драгоманова виринає Казимир Полевич – латиніст, або ж використовує сучасний манер: «мовник», «лінгвіст». Вчений зазначає, що його система навчання була «оригінальна. Ніщо не зачувалося абстрактно...». Викладач був надто відданий своїй роботі, бо коли йшов педагогічний процес, він перш за все був структурованим, чітким, обов'язковим до виконання. Як висловлювався Михайло Петрович: викладач керував залишком енергії, міг інколи переплутати слова, але всі ці дії він виконував з таким запалом, що весь цей комплекс допомагав дітям засвоїти матеріал. Найголовніше-зрозуміти його. В когось інакшого це могло викликати сміх, або не розуміння, та в класах, де вивчився Драгоманов був тільки позитивний результат[9].

Така модель викладання інколи перемінювалася і деякою відсутністю формалізму у навчанні, як наприклад: «надання ученикам переписування своїх пояснень». Наближення до вчителя і відкритого спілкування з ним заключалося у чаюваннях, що проходили в будинку, де мешкав педагог. Все починалося з розмов про книги, а закінчувалося «заходинами на квартиру», що супроводжувалися «історико-політичними бесідами». Так вироблявся: 1. Своєрідний мікроклімат взаємостосунків учня і учителя, 2. Формувався сприятливий «грунт» для становлення молодого дослідника-історика, який вчився розбиратися у дрібницях, знаходити там свої напрямки для майбутньої науково-педагогічної діяльності у тогочасній системі освіти.

Якщо прослідкувати паралель, яку витворює Драгоманов у своїх спогадах, то ми можемо побачити як окремі персоналії відвертали увагу молодого спеціаліста від своїх бажань стати науковцем. Дізнаємося як, наприклад, Деллен – викладач вже з київського університету абсолютно нівелював бажання навчатися та рухатися вперед. Тому Полевич мав вплив на «...наше загальне виховання-літературне й моральне» [7, 8].

Історія стародавнього світу була особливо не цікавою як тільки Драгоманов почав вивчати даний предмет у так званого «Сорокіна». Тут персоналія викладача відіграла суттєву роль, оскільки Сорокін намагався пояснювати історію «від абзацу до абзацу», тобто відійти від вивченого хоча б на декілька наукових кроків було неможливо, що робило предмет не цікавим і занадто складним, замість своєрідного різномаїття цікавих форм навчання і

усвідомлення програми. Єдиним плюсом, який суттєво відрізняв даного викладача серед інших – наявність хронологічної компетентності, що давало змогу сформувати у студентів своєрідний «історичний кістяк», на який згодом можна було наростити «історичне тіло» - послідовність подій, епох, загалом розвиток людства.

Саме в той час Михайло Петрович обирає для себе одну з ніш у науці-хронологія. Це – з одного боку було примусом, оскільки старший курс знав про гарні знання меншого студента і змушував його працювати над своєрідними шпаргалками. З іншого боку – опрацювання багатьох підручників: «...через це я зарані вивчив усі учебники Кайданова», тобто така форма роботи сприяла ґрунтовному зануренню Драгоманова в початки наукової діяльності[8].

Тобто, роблячи короткий висновок вказуємо на особливості навчання у Сорокіна: засвоєно основні принципи роботи з хронологічними особливостями історичної науки.

Насамперед, у науковій спадщині Драгоманова ми виділяємо два погляди, над якими працював дослідник: концепція всесвітньої історії та історії України.

Всесвітня історія і акцент на її дослідженні ставиться у період ранніх пошуків Михайла Петровича. Ця наукова спадщина складає пласт інформації, який ґрунтується на осмисленні праць філософів та доробків відомих істориків. До розгляду маємо: «Вопрос об историческом значении Римской империи и Тацит», статті «Программа по истории Древнего Востока» та «Положении и задачи науки древней истории»[1, 2]. У своїх працях, історик вказує на головну особливість науки – історії: циклічність. Її своєрідний колообіг, який зустрічається протягом століть: «Ми бачили застосування ...вчення про золотий вік і блаженні країни світу про коловий обіг в історії, про абсолютний прогрес і місії народів. Всі ці вчення, як системи штучні, не витримують аналізу в цілому, ні в цілому, ні у подробицях...»[5]. Ще він говорить про важливий методологічний принцип, своєрідний інструмент кожного історика: передумова-причина –наслідок. Дана система забезпечує «життя» історії і дає місце серед інших гуманітарних наук.

Драгоманов є одним із прихильників позитивізму, але свідомим наголосом, є на нашу думку одна з міні-заяв дослідника-про порівняння схожих подій і історії різних народів і епох. Це дає підстави зараховувати Михайла Петровича до початківця, який дає основи формуванню дисципліни-дodatку до історії - історичної компаративістики, яка зароджується і «розкривається» у ХХ столітті[7].

З іншого боку ми розуміємо порушення хронологічного принципу, який дестабілізує розуміння історії-як логічної і послідовної науки. Ключове завдання дослідника-отримати чітку систему історичної науки, створити «методичний комплекс», послуговуючись яким можна було б розуміти історичну науку. «..Знайти такі ж об'єктивно точні засади для пояснення історичних явищ, які вже мають науки природничі» [7].

Якщо ми хочемо побачити в Драгоманові - універсалії наук - історика, то цей історик працює з відповідним і характерним йому стилем, вибирає «власний історичний почерк». Михайло Петрович – хроніст, теоретик, історіограф: «Генії завше родяться й творять на певному підготовчому ґрунті і в границях певних обставин» [10, с. 449]. Для визначення вищезазначеного ми послуговуємося в роботі тими історичними рамками і факторами, які вплинули на витворення цього типу, дотримуємося принципу історизму.

Всесвітня історія та український процес переплітаються у наукових пошуках Драгоманова. Історію Драгоманов посилює за допомогою мови, особливо під час свого проживання у «довгому столітті»: «Барон Корф між іншим у своїй книзі «Земский вопрос» про народну освіту виказує, що земство мусить старатись в уряду про дозвоління видавати на народній мові книжки, не боячись дурних брехень про сепаратизм, а в своїх справозданнях про школи Александровського повіта ставить нерозуміння народ [ом] державного російського язика як одну із головніших перешкод освіти...»[7]. На перший погляд, ми розуміємо, що фраза, ніби вирвана з контексту. Але, якщо вдуматися у значення використання мови на той час, то стає зрозуміло, що це питання і його реалізація стає архіважливою для тогочасного не тільки історичного процесу, а й освіти загалом. Нині, послуговування українською мовою в історичних диспутах є доволі актуальним, оскільки мова виступає як підсилюючий засіб, входить у рамки категоріального апарату історії як науки[11, 12].

Як відомо особистість історика теж впливає на його «систему цінностей», або «історичних координат», які він реалізує в процесі своєї роботи. Своєрідний глобалізм у мисленні був притаманний і самому Драгоманову. Михайло Петрович включає як «обов'язкові» методи при роботі з історією, такі факти як: географічні, соціальні, економічні, психологічні, політичні фактори. Одним з «локомотивів» історії є соціально-економічні умови її утворення. Соціум-«драбина», яка закладає фундамент майбутньої держави, економіка є своєрідним «фозчином»,

який дає змогу скласти «будівлю» історичного періоду. Дати змогу побачити реальну схему функціонування, отже: «.. явища внутрішнього, суспільного і морального розвитку..» мають бути враховані істориком-дослідником будь – якого рівня кваліфікації: вчитель, викладач, професор. Також таку увагу до цих «мікроісторичних моментів», слід розуміти як «посадову інструкцію» кожного історика [5, с. 325].

Перехресно з історичним доробком, Михайло Петрович, не може обійти стороною «академічну добродесність», що ми її нині називаємо, згідно з сучасним законодавством, але дотримуючись канви «довгого століття», розуміємо це як складову частину етичного кодексу дослідника – відповідальність. Відповідальність за науковий доробок і трактування матеріалу[14, 15].

Одним з наріжних каменів історії Драгоманова є наголос на українському питанні. Воно порушується фразою про вивчення фальсифікованої історії, яка була представлена з боку російського царату. Витіснення з бази інструментів - послуговувачів, що визначають історичне минуле таких слів як: Україна, державність свідчило про намагання тотально знищити все, що носило, навіть не характер українства, а навіть залишків руської спадщини:

«Наш народ скривджено не тільки соціально і політично, але і національно. І кривда лежить не тільки в тім, що наша національність і ознака її — мова не має прав рівних з правами мови московської, польської, угорської, румунської, — але і в тому, що на всім обширі землі, де живе наш народ хіба п'ять відсотків інтелігенції признає себе людьми однієї національності з тим народом... Навіть найдемократичніші люди з інтелігенції несуть свою працю, таланти, гроші на службу другим народам... Зробіть так, щоб одна частина французької інтелігенції вважала себе англичанами, друга німцями. Третя італійцями, четверта іспанцями — то і побачите, які то будуть сильні французька література, політика і самий французький соціалізм...». Тут остаточно бачимо те, що «не» українське було популярним на той період часу, а також само ідентифікація українців стала доволі не яскравим явищем. Аналізуючи джерела і розвідки Михайла Петровича, ми розуміємо, що заклик до «умів» - інтелігенції має на меті використати увесь інтелектуальний потенціал задля відновлення, підтримки та структуризації не тільки історії, а всього ментального життя українського народу. Ця відозва є актуальною і понині, що дає можливість використовувати її як дієвий механізм задля збереження культури, нації та народу[17].

Важливим є історико-політичне осмислення обов'язків влади: «суспільний прогрес полягає у виробленні понять про обов'язки суспільної влади і в пошуках гарантій виконання цих обов'язків» [17, с. 20; 18].

Дослідник говорить про вимір історичного часу – занурення у епоху. А. Круглашов – один з осмислювачів праць Драгоманова вказує на схильність пана Михайла до еталонів

європейської частини. Історії країн : Великобританії, Італії, Швейцарії, Голандії, Бельгії. Тут знову ми бачимо зачаток використання історичної компаративістики: порівняння українського виміру із європейським. Ця спроба порівняння призводить до рівної позиції Українських земель у всесвітньому, глобальному процесі [10].

Список використаної літератури

1. Голобородько Я. Подвижник "української ідеї": до 170-річчя від дня народження М. П. Драгоманова / Я. Голобородько // Вісник Національної академії наук України. - 2011. - № 10. - С. 49-61.
2. Інтернет ресурс. Режим доступу: <http://www.npu.edu.ua/ua/istoriia-universytetu/storinka-m-p-drahomanova>
3. <http://www.npu.edu.ua/ua/istoriia-universytetu/storinka-m-p-drahomanova>.
4. Б. Я. До історії роду Драгоманових / В. В. Міяковський // Рід та знамено. – Авгсбург: [б. в.], 1947. – Зшиток 3. – С. 13–14.
5. Система та структура здібностей роду Драгоманових-Косачів / Г. Стасюк // Українознавчі студії. - 2012-2013. - № 13-14. - С. 226-236.
6. Пчілка Олена. Спогади про Михайла Драгоманова // Пчілка Олена. Твори / Олена Пчілка; [упоряд. авт. передм. і приміт. Н. О. Вишневіська]. – К.: Дніпро, 1988. – С. 498–554.
7. Подвижник «української ідеї» (До 170-річчя від дня народження М.П. Драгоманова) / Я. Голобородько // Вісн. НАН України. — 2011. — № 10. — С. 49-61. — укр.
8. М. П. Драгоманов. Вибране. -К.: «Либідь», 1991. -с.688.
9. М. П. Драгоманов. Вибране. -К.: «Либідь», 1991. -с.578-577.
10. М. П. Драгоманов. Вибране. -К.: «Либідь», 1991. -с.578
11. Слесаренко О. О. Формування світогляду М. П. Драгоманова як історика (1850-ті – середина 1870-х рр.) / О. О. Слесаренко // Вісник аграрної історії. - 2013. - Вип. 4-5. - С. 243-250.
12. Лук М. І. Історіософія М. Драгоманова / М. І. Лук // Соціально-філософські ідеї Михайла Драгоманова: зб. наук. праць / [відп. ред. М. І. Лук]. – К.: Наук. думка, 1995. – С. 3–17.
13. Депенчук Л. П. Історіософія та соціальна філософія Михайла Драгоманова / Л. П. Депенчук, М. І. Лук. – К. : Укр. Центр духовної культури, 1999. – 210 с.
14. Драгоманов М. П. Вопрос об историческом значении Римской империи и Тацит / М. П. Драгоманов. – К. : Университетская типография, 1869. – Ч. I. – VIII, 415 с.
15. Драгоманов М. П. Положение и задачи науки древней истории / М.П. Драгоманов // Вибране («... мій задум зложити очерк історії цивілізації на Україні») / М. П. Драгоманов ; [упоряд. Р. С. Міщук]. – К. : Либідь, 1991. – С. 60-83.
16. О. Литвин. Історіософські погляди М. П. Драгоманова на «українське питання» в Європі в кінці XIX століття та сучасні українські інтенції / О. Литвин // Філософські обрії. -2010.-№23.-С.70-86.
17. Іванченко Р. Заповіт подвижника і сучасне державотворення / Р. Іванченко // Пам'ять століть. — 1996. — №2. — С.20 — 22.
18. Драгоманов М. Государственные реформы Диоклециана и Константина Великого / М. Драгоманов // Университетские известия. – 1865. – № 2. – С. 1–21.

References

1. Ya. Goloborodko PODVIZHNIK "UKRAINIAN IDEA" To the 170th anniversary of the birth of MP Drahomanov
2. Online resource. Access mode: <http://www.npu.edu.ua/ru/istoriia-universytetu/storinka-m-p-drahomanova>
3. <http://www.npu.edu.ua/ua/istoriia-universytetu/storinka-m-p-drahomanova>.
4. B. Ya. On the history of the Drahomanov family / V.V. Miyakovsky // Reed and the banner. - Avgsburg: [b. in.], 1947. - Stitsh 3. - P. 13-14.
5. System and structure of the abilities of the Drahomanov-Kosach family / G. Stasyuk // Ukrainian studies studios. - 2012-2013. - No. 13-14. - P. 226-236.
6. Phelly Elena. Memoirs about Mikhail Drahomanov // Pchilka Elena. Works / Olena Pchilka; [order., aut. the front and notes. N.O. Vishnevskaya]. - K.: Dnepr, 1988. - P. 498-554.

7. The ascetic of the "Ukrainian Idea" (To the 170th Anniversary of the Birth of MP Drahomanov) / Y. Goloborodko // Vysn. National Academy of Sciences of Ukraine. - 2011. - No. 10. - P. 49-61. - uk
8. M.P. Dragomanov. Selected.-K. : "Lybid", 1991.-p.688.
9. M.P. Drahomanov. Selected.-K. : "Lybid", 1991.-p.578-577.
10. M.P. Drahomanov. Selected.-K. : "Lybid", 1991.-p.578
11. Slesarenko O. Formation of the worldview of MP Drahomanov as a historian (1850s - mid-1870's) / O. O. Slesarenko // Bulletin of Agrarian History. - 2013. - Issue 4-5. - pp. 243-250.
12. Luk M.I. Historiography M. Drahomanov / M.I. Luk // Social-philosophical ideas of Mikhail Drahomanov: Sb. sciences works / [rep. ed.M. I. Luke]. - K.: Science. opinion, 1995. - P. 3-17.
13. Depenchuk L.P. Historical philosophy and social philosophy of Mikhail Drahomanov / L.P. Depenchuk, M.I. Luk. - K.: Ukr. Center Spiritual Culture, 1999. - 210 p.
14. Drahomanov MP The question of the historical significance of the Roman Empire and Tacitus / M.P. Drahomanov. - K: University printing house, 1869. - Ch. I. - VIII, 415 p.
15. Dragomanov, M. The position and tasks of the science of ancient history / M.P. Drahomanov // Vybrane ("... my intention to reproduce the essay on the history of civilization in Ukraine") / M.P. Drahomanov; [order. R. S. Mishchuk]. - K.: Lybid, 1991. - P. 60-83.
16. O. Litvin. Historians' views of MP Drahomanov on the "Ukrainian question" in Europe at the end of the XIX century and contemporary Ukrainian intentions / O. Litvin // Philosophical horizons.-2010.-№23.-С.70-86.
17. Ivanchenko R. The will of the ascetic and modern state-building / R. Ivanchenko // Memory of the ages. - 1996. - №2. - С.20 - 22.
18. Drahomanov M. State Reforms of Diocletian and Constantine the Great / M. Drahomanov // University news - 1865. - No. 2. - P. 1-21.

Гаврилюк М.А.

На основе многих статей и собственных исследований Михаила Петровича Драгоманова мы можем сделать вывод о нем: человек-универсалий. Микро история семьи Косачей-история научные литературных векторов развития. Данная статья позволяет определить исторические границы, в которых он предстает перед нами как специалист, специалист. Определяем методологический аппарат, предлагающий нам Драгоманов, а также научные возможности всемирной и истории Украины.

Ключевые слова: Драгоманов, история Украины, всемирная история, учитель, методология

Gavrilyuk M.O.

On the basis of many articles and own studies of Mikhail Petrovich Dragomanov we can draw a conclusion about him: a universal man. Microhistory of the Kosach family is the history of scientific and literary development vectors. This article makes it possible to determine the historical boundaries in which he appears to us as a specialist. We define the methodological apparatus offered by Drahomanov, as well as the scientific capabilities of the world and history of Ukraine.

Key words: Drahomanov, history of Ukraine, world history, teacher, methodology